

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Boekbespreking van: Dezer Jaren

Verweij, P.

Citation

Verweij, P. (1983). Boekbespreking van: Dezer Jaren. *Acta Politica*, 18: 1983(3), 391-394.
Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/3452377>

Version: Publisher's Version

License: [Leiden University Non-exclusive license](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/3452377>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

mentaire democratie – als uitgangspunt voor hun analyses gebruiken. Ik kom daarop later terug.

III. Zekerheden

Een politicologisch oordeel over de beschouwingen in dit boek zal niet in de laatste plaats bepaald worden door de vraag of de generalisaties over maatschappelijke en politieke verschijnselen wetenschappelijk verantwoord zijn. Zijn zij falsifieerbaar? Zijn zij gebaseerd op wetenschappelijk onderzoek?

Zoals in de inleiding reeds is aangeduid, abstraheer ik van de context waarin dit boek tot stand is gekomen, en van de niet-wetenschappelijke doelstelling ervan. Dan is van doorslaggevende betekenis dat de auteurs tien wetten formuleren 'die aangeven wat de kern van het politiek bedrijven inhoudt' (blz. 156). Vooral de zesde wet is intrigerend: 'Zekerheden in de politiek bestaan niet'. Het lijkt op de uitspraak van de digitale logicus dat de waarheid in het midden ligt.

Ik beperk mij tot de constatering dat er een groot verschil bestaat tussen de inhoud en de kwantiteit van de zekerheden, welke door de auteurs worden gepresenteerd, en die, welke de politicologie verzameld heeft. Door het boek heen worden stellige uitspraken gedaan, die geheel of deels onbewezen en soms ook amper te bewijzen zijn: het plaatselijk bestuur staat dicht bij de mensen dan 'Den Haag' (blz. 32); 'geweld lokt geweld uit' (blz. 64); 'D'66 wil maar één ding: zoveel mogelijk stemmen' (blz. 91); in het algemeen de motieven en drijfveren van politici en niet-politici.

IV. Empirie en norm

Normen – staatsrechtelijke en andere – spelen een belangrijke rol in het politieke proces. Toch moet men waken tegen de neiging dergelijke normen tot 'politieke feiten' te verheffen, ook wanneer men bij voorbeeld als tweede wet van de politiek 'Politiek is graaien' vastlegt (blz. 156).

In dit boek worden empirie en norm onvoldoende van elkaar onderscheiden, bovengenoemde wet ten spijt. De auteurs tonen zich soms openlijk 'verrast' over invloeds- en machtsverhoudingen, die niet overeenkomen met democratische en/of staatsrechtelijke normen: de macht van ambtenaren (blz. 131); de geringe invloed van de kiezers, die zo verrassend is dat de auteurs de norm letterlijk tot feit verheffen: 'In een democratie zoals Nederland hebben de kiezers uiteindelijk de macht' (blz. 10).

In het derde hoofdstuk – 'Politici onder elkaar' – wordt op heldere wijze en uitvoerig ingegaan op de kabinetsvorming en op de relatie tussen de Tweede Kamer en de regering. Daar ziet men te zelfder tijd ten voeten uit de gevolgen van een vermenging van een normatief en een empirisch perspectief van de Nederlandse politiek. Wie niet zou weten hoe het feitelijk in Den Haag toegaat, zou geloven dat het daar primair gaat om de relaties tussen volksvertegenwoordiging en kabinet. Hij zou dan bedrogen uitkomen. Electorale machtsverhoudingen, omgezet in partijpolitieke rekenkundige formules bij de samenstelling van kabinetten, liggen ten grondslag aan de dominerende posities van de individuele bewindslieden en hun departementen in ons politieke bestel. Politici onder elkaar: nog altijd zijn

dat primair de 'kokers' en pas secundair de ministerraad, het kabinet en de andere integratie-organen.

Met betrekking tot de dominante rol, die de auteurs willen toedenken aan de Tweede Kamer, geldt ten slotte dat niet alleen de wens op sommige plaatsen in het boek de vader van de gedachte is, maar bovendien dat die gedachte op een misverstand inzake de 'soevereiniteit van het parlement' berust. Daarbij past de mededeling van de auteurs dat 'de belangrijkste taak van het parlement' het mede-wetgeven betreft (blz. 22).

V. Conclusies

'Politiek: mensen, macht en mogelijkheden' is hier uitsluitend op zijn politicologische waarde beoordeeld. Het politicologische oordeel is overwegend negatief. De kernbegrippen zijn niet eenduidig omschreven. Zekerheden worden al te gemakkelijk geponeerd. Normen en voorkeuren vertroebelen in een aantal opzichten de weergave van de politieke werkelijkheid. Deze conclusie zal niemand – ook de auteurs niet – verrassen. Het boek is niet door politicologen, maar door (ex-)politieke journalisten geschreven. Het realiseren van het doel dat zij zich met hun boek gesteld hebben staat, zoals gezegd, goeddeels los van het politicologische oordeel. Toch ware het te wensen dat de belangstelling voor de politiek gewekt zou kunnen worden door publicaties, die zowel de toets van de lichtvoetigheid als die van de wetenschap der politiek kunnen doorstaan.

U. Rosenthal

Dezer Jaren. Buitenlands beleid en internationale werkelijkheid. (Uitgeverij In den Toorn) Baarn, 1982, 143 p.

'Ik heb zelf vaak tegen medewerkers gezegd: je moet deze redevoering aanpassen, dit is niet logisch consistent, ik zie het kritisch artikel van Heldring al voor me', aldus ex-minister van Buitenlandse Zaken Van der Stoep in een collage van verschillende interviews over het denken en werk van mr. J. L. Heldring in de bundel 'Dezer Jaren'. Tien jaar lang vervulde Heldring de functie van directeur van het Nederlands Genootschap voor Internationale Zaken en was als zodanig tevens hoofdredacteur van het tijdschrift 'Internationale Spectator'. Bij zijn afscheid onlangs werd hem de bundel 'Dezer Jaren' aangeboden, waarin naast een portret en de collage van verschillende interviews, ook de visie is opgenomen van wetenschappers en beleidsambtenaren op typische Heldring-onderwerpen, zoals moraal en macht, Europese en Atlantische samenwerking, mensenrechten, en ontspanningspolitiek.

Heldring is, mede door zijn column 'Dezer Dagen' in NRC-Handelsblad, een gezaghebbend verschijnsel op het terrein van de Nederlandse buitenlandse politiek. In zijn scherpe, veelal analytische artikelen houdt hij het buitenlands beleid tegen het licht en oordeelt op basis van consistentie en continuïteit. Een oordeel waarmee politici zoals Van der Stoep rekening lijken te houden. Toch ligt het gezag van Heldring minder op het terrein van de concrete besluitvorming en het dagelijks

beleid; uitgewerkte voorstellen hiervoor heeft hij niet geformuleerd. Hij is geen 'policy-maker', maar een beschouwer. Vandaar dat zijn gezag eerder op zijn wijze van denken over buitenlands beleid is gebaseerd. Collega-columnist Hofland noemt het 'tegengif tegen het illusionisme in Nederland'.

Moralisme

De moralistische benadering van het buitenlands beleid is zo'n zinsbegoocheling, door Heldring voortdurend en met verve bestreden. Een belangrijke vraag in dit verband is, of een verstandige buitenlandse politiek zonder rekening te houden met morele factoren wel mogelijk is? Heldrings analyses van het buitenlands beleid lijken in eerste instantie te wijzen op een ontkenkend antwoord. Immers Heldring ziet het internationaal politiek systeem als een stelsel van geïsoleerde naties. Deze beschouwingswijze maakt Heldring tot een vertegenwoordiger van de 'realistische benadering', zoals J. H. Leurlijk in zijn bijdrage aan deze bundel, getiteld 'Het denken van een atlanticus', naar voren brengt.

Deze benadering gaat ervan uit dat het internationaal politiek systeem functioneert volgens 'rules of order', waarvan het streven naar evenwicht, begrepen als afwezigheid van oorlog, de belangrijkste is. De natuurlijke toestand van anarchie van het internationaal systeem wordt door een dergelijke machtspolitiek geordend. Evenwicht doet dus de kans op oorlog afnemen; in de meer provocerende terminologie van Heldring: 'Vrede door kernwapens'.

Dilemma

Vanuit het gezichtspunt van een verstandig buitenlands beleid is het bereiken van een dergelijk evenwicht niet het best mogelijke of optimale resultaat. Het 'Prisoner's Dilemma' uit de 'Theory of Games' laat namelijk zien dat de meest verstandige strategie voor *elke* speler, niet tot een optimaal resultaat voor *beiden* leidt.¹ Dit dilemma beschrijft de problematische situatie waarin twee van moord verdachte gevangenen zich bevinden, die gescheiden worden verhoord. Wanneer de een de ander verlinkt wordt hij vrijgesproken. Omdat beiden graag hun vrijheid zouden herkrijgen is de kans groot dat ze elkaar zullen verlinken, waardoor ze beiden gestraft worden. Zwijgen lijkt een betere strategie, maar de kans bestaat dat de ander dit niet zal doen.

Toegepast op de buitenlandse politiek van de twee grootmachten betekent dit dat een toestand van gewapende vrede te prefereren is boven een toestand van machtsverlies door ontwapening, wanneer één van de twee zich niet aan de afspraken hierover houdt. Echter de meest optimale situatie zou worden bereikt, wanneer beide daadwerkelijk tot ontwapening zouden overgaan. Niet alleen omdat oorlogsdreiging hierdoor vermindert, maar ook omdat defensie-uitgaven een zware claim leggen op de stagnerende economie. Maar hierbij lopen beide supermachten de kans dat één van de twee zijn afspraken niet nakomt. Doorgaan met bewapening? Maar is een toestand van gewapende vrede niet slechter dan wapenvermindering en ontspanning?

Het bereiken van een dergelijk optimaal resultaat is niet eenvoudig.² Sterker nog, dit resultaat is vanuit een machtspolitiek standpunt onbereikbaar. Alleen

indien de grootmachten ook rekening houden met morele factoren kan deze oplossing van het dilemma worden gerealiseerd. Alleen wanneer staten elkaar niet dwingen, dat wil zeggen gebruiken als middel voor doeleinden en elkaars soevereiniteit erkennen, is een dergelijke oplossing mogelijk. In dit geval bestaat de mogelijkheid dat staten tot afspraken over wapenvermindering komen, mits elke partner de verzekering heeft dat de afspraken worden nagekomen. Vertrouwenwekkende maatregelen van beide, maar ook economische samenwerking, kunnen het begin vormen van een betere verstandhouding, die uiteindelijk kan leiden tot een bilaterale of internationale toezichtscommissie. Vele factoren kunnen een dergelijk ontspanningsproces verstoren, maar de hernieuwde confrontatiepolitiek van Reagan zal een dergelijk resultaat nooit kunnen bereiken.

Ontspanning

Het ontspanningsproces, dat het resultaat is van het rekening houden met morele factoren, is dus niet louter een kwestie van goedheid, maar ook van nut en belang. Vredespolitiek in het nucleaire tijdperk is, anders gezegd, niets anders dan welbeprepen eigenbelang.

Vanuit deze visie op de samenhang tussen moraal en buitenlands beleid vond ik de bijdragen van H. W. von der Dunk over 'Macht en moraal' en van H. J. Neuman over 'Spanning en ontspanning' in deze bundel wat teleurstellend. Te veel blijven zij binnen de mede door Heldring ontworpen kaders van een realistische politiek, zonder deze ook maar kritisch te ondervragen. Neuman komt op basis van Heldrings uitgangspunt, dat de kern van de buitenlandse politiek bestaat uit zich afzetten van staten tegen elkaar om zo de eigen identiteit te handhaven, tot de volgende aanvechtbare conclusie: '... dat de betekenis van de begrippen 'spanning' en 'ontspanning' tamelijk onbepaald is en dat ze eerder dienst doen als voetbal in de politieke arena dan als peilstok en leidraad van het staatkundig handelen' (p. 124).

Bij Neuman is de relatie macht en moraal afwezig. Von der Dunk construeert wel een relatie tussen macht en moraal. Macht, zo concludeert hij, is 'een kwaad dat erger kwaad moet voorkomen en daarmee logischerwijs de bondgenoot van het goede wordt' (p. 107). Toegepast op de internationale politiek betekent dit: 'De twee antagonistische supermogendheden zijn uit op de macht om de macht van de ander in te perken, en wel omdat hun eigen macht, nationale cultuur en traditie onlosmakelijk verbonden zijn met een idee: een leer van de juiste maatschappelijke ordening' (p. 106). Precies deze koppeling tussen macht en moraal en de toepassing in het buitenlands beleid leidt tot de voor beide slechte resultaten van een confrontatiepolitiek.

Conservatisme

De politieke opvattingen van Heldring zijn vaak omschreven als conservatief. E. H. Kossmann probeert, als een soort vervolg op zijn Huizinga-lezing, dit begrip een scherpere inhoud te geven. M. C. Brands vraagt in zijn bijdrage getiteld 'Patricische en plebejische elementen in het Nederlandse buitenlandse beleid', of Heldrings consequente verdediging van de Atlantische samenwerking wel conservatief mag heten. Want, zo schrijft Brands, 'voor een echte conservatief is een

traditie van nog maar veertig jaar of nog korter, zoals in dit geval van het atlanticisme, eigenlijk geen echte traditie' (p. 69). Het conservatieve element schuilt daarom meer in de realistische benadering van Heldring, die ook ten grondslag ligt aan de machtspolitiek van de NAVO.

Het streven naar een verenigd, supra-nationaal Europa, heeft Heldring lange tijd beschouwd als in strijd met de Atlantische samenwerking. Niet alleen omdat een verenigd Europa zou kunnen leiden tot een verslapping van de bondgenootschappelijke banden met de Verenigde Staten, maar ook omdat dit streven stoelt op een morele benadering van het buitenlands beleid. E. P. Wellenstein, oud-directeur-generaal voor buitenlandse betrekkingen van de Europese Gemeenschappen, bespreekt deze problematiek in zijn bijdrage. Wellenstein toont aan dat van een tegenstelling tussen Europa en de Verenigde Staten geen sprake is en was. De vraag of een meer zelfstandig Europees veiligheidsbeleid zou kunnen bijdragen tot ontspanning valt daarmee jammer genoeg buiten zijn betoog.

Mensenrechten

Voor de 'realpoliticus' is de totstandkoming van de EG een wonderlijk fenomeen. Aan het streven naar samenwerking en éénwording lagen zeker belangen ten grondslag, maar morele factoren hebben ook een belangrijke rol gespeeld in het overwinnen van de vele moeilijkheden. De invloed van de moraal op het buitenlands beleid is dus niet zomaar een illusie.

Dit blijkt ook uit de belangrijke rol die mensenrechten spelen in de buitenlandse politiek. Mensenrechten zijn morele principes bij uitstek. Deze rechten, die te beschouwen zijn als 'rules of justice', lijken moeilijk te verenigen met de 'rules of order' van de realistische buitenlandse politiek. P. R. Baehr poogt beide soorten regels met elkaar te verzoenen. In zijn bijdrage 'De zorg voor de mensenrechten in het Nederlands buitenlands beleid' formuleert hij de relatie tussen moraal en buitenlandse politiek als volgt: 'ook het opkomen voor de mensenrechten mag gerekend worden tot de nationale belangen van Nederland' (p. 109). Het gaat hier namelijk om de behartiging van belangen waarvoor Nederland als lid van de volkerengemeenschap medeverantwoordelijkheid draagt.

Deze verbinding tussen moraal en buitenlands beleid, alhoewel die in de praktijk niet altijd even makkelijk tot stand te brengen is, laat opnieuw zien dat moraal en belang elkaar niet behoeven uit te sluiten. Integendeel, in een verstandig buitenlands beleid gaan ze samen, omdat een optimale realisering van het belang, en daar gaat het om in de realpolitiek, moraal noodzakelijk maakt.

P. Verwey

Noten

1. Zie voor een nadere analyse van het Prisoner's Dilemma en de mogelijke oplossingen hiervan, met name de hier gebruikte oplossing van het 'Assurance Game'; O. Schmidt en R. J. van der Veen; Rationaliteit en Moraal: het Prisoner's Dilemma, *Acta Politica*, 1976, no. 2.

2. In 'Ethiek en Internationale Politiek', *Filosofie en Praktijk*, 1981, no. 2, heb ik deze toepassing van de morele oplossing van het Prisoner's Dilemma verder uitgewerkt.

Wilfried Dumon, **Het profiel van de vreemdelingen in België**. Leuven (Davidsfonds, Horizonreeks), 1982, 144 p.

De ambitie van W. Dumon (en, met hem, van het Davidsfonds, onder wiens 'label' dit boekje op de markt komt) is niet meer dan feitenmateriaal en de nodige cijfergegevens presenteren voor wat betreft de aanwezigheid van vreemdelingen in België. Opdat, zoals op de kافت ter introductie staat, men meer met kennis van zaken zou kunnen beoordelen (en eventueel mee-spreken) over het 'gastarbeiders'-vraagstuk, dat de laatste tijd opnieuw van allerlei kanten in de actualiteit is gebracht.

Wat professor Dumon te rapporteren heeft, is in overeenstemming met dat uitgangspunt geredigeerd: sober, overzichtelijk en met de juiste dosering van details; neutraal en zakelijk, 'to the point', qua redeneertrant en schrijfstijl.

Het profiel van de vreemdelingen in België betreft: hun aantal (op zich en hoe dat groeit en gespreid is); verdeling naar nationaliteiten, demografische kenmerken, huwelijksstatistiek; gegevens betreffende de economische positie van die bevolkingsgroep (onder meer activiteitsgraad, tewerkstelling per sector, arbeidsmarktconfiguratie, werkloosheid); de stand van zaken op het gebied van de huisvesting en gezondheidszorg; culturele aspecten (inclusief sociale gelaagdheid, het probleem van de godsdienst, verschillen naar taal, de sfeer van het onderwijs); tenslotte het punt van de organisatie, vertegenwoordiging en belangenbehartiging van deze populatie.

Het resultaat is tweërlei. Voor degene die eigenlijk alleen uit is op statistische gegevens en aanverwant feitenmateriaal, een ongetwijfeld handig zakboek. Aan Dumon de verdienste al deze informatie een keer gebundeld en tot een consistent overzicht gemaakt te hebben. Afgezien daarvan heeft de auteur er tegelijkertijd zorg voor gedragen, dat men toch niet overrompeld wordt door al het cijfermateriaal en rekenwerk en presenteert hij een tekst die zonder moeite achter elkaar gelezen kan worden.

B. Pijnenburg

Thane Gustafson, **Reform in Soviet Politics. Lessons of recent policies on land and water**. Cambridge (Cambridge University Press) 1981. xii 218 pp.

'Het voedselprobleem is het centrale probleem van het huidige decennium, zowel in de economie als in de politiek'. Met deze dramatische woorden maakte Leonid Brezjnev namens het Centraal Comité van de CPSU op het meiplenum in 1982 het Voedselprogramma openbaar dat reeds in 1980 was aangekondigd. Het Voedselprogramma moet de nog steeds - ondanks kolossale investeringen tijdens de jaren zeventig - ziekelijke landbouwsector gezond maken met behulp van nieuwe investeringen en administratieve maatregelen. Brezjnevs overlijden heeft voor het Voedselprogramma geen gevolgen gehad. De vraag blijft echter of het wel zal werken. Zullen de enorme investeringen in landbouwmachines en in infrastructuur